

УДК 338.439:338.436 (477)
JEL: Q01, O13, P28

Вікторія Самофатова

*Одеська національна академія харчових технологій
Україна*

ПРИНЦИПИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ РЕГІОНУ

У статті представлено передумови й основні принципи стратегічного управління сталим розвитком регіональної агропродовольчої сфери. Відзначено, що управління сталим розвитком агропродовольчої сфери регіону – це забезпечення сталості всіх її підсистем і складових частин – економічної, екологічної та соціальної. Охарактеризовано ознаки сталості регіональної агропродовольчої сфери. Науково обґрунтовано три комплексних напрями стратегії сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону.

Ключові слова: стратегія, сталий розвиток, агропродовольча сфера, регіон, управління.

Викторія Самофатова

*Одесская национальная академия пищевых технологий
Украина*

ПРИНЦИПЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ УСТОЙЧИВЫМ РАЗВИТИЕМ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ СФЕРЫ РЕГИОНА

В статье представлены предпосылки и основные принципы стратегического управления устойчивым развитием региональной агропродовольственной сферы. Отмечено, что управление устойчивым развитием агропродовольственной сферы региона – это обеспечение устойчивости всех её подсистем и составляющих – экономической, экологической и социальной. Охарактеризованы признаки устойчивости региональной агропродовольственной сферы. Научно обоснованы три комплексные направления стратегии устойчивого развития агропродовольственной сферы региона.

Ключевые слова: стратегия, устойчивое развитие, агропродовольственная сфера, регион, управление.

Victoria Samofatova

*Odessa National Academy of Food Technologies
Ukraine*

PRINCIPLES OF STRATEGIC MANAGEMENT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRI-FOOD SPHERE OF THE REGION

The article presented the prerequisites and main principles of strategic management of sustainable development of agri-food sphere of the region. It is noted, that the agri-food sphere has a special nature, different from other economic sectors, because driving requires production activities in harmony with nature. It is shown, that sustainability management of agri-food areas of the region – is to ensure the sustainability of all its subsystems and components – economic, environmental and social. The characterized by the signs of sustainability of the regional agri-food sphere. Scientifically, three comprehensive strategy of sustainable development of agricultural sphere of the region are presented. The proposed strategy of sustainable development of agri-food areas of the region will be able to regulate the processes of transition to sustainable development and ensure its competitiveness.

Key words: *strategy, sustainable development, agri-food sphere, region, management.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку людства визначається значними якісними трансформаціями усіх сфер життя, ключовою тенденцією якого стало ускладнення економічних систем, а також їхня просторова та секторальна диференціація, натомість наслідком – зростання непередбачуваності господарської діяльності, посилення асиметрії, що супроводжується виникненням диспропорцій регіонального, національного та глобального рівнів. Нині в Україні вже не викликає сумнівів необхідність та актуальність планувальної діяльності на регіональному рівні. Важливим стратегічним пріоритетом агропродовольчої сфери регіону є забезпечення стабільного й ефективного, тобто сталого функціонування, орієнтація на задоволення внутрішніх та експортних потреб у продукції сільського господарства та продуктів її переробки, вдосконалення регіональної структури агропродовольчої сфери на основі інтенсифікації виробництва, кооперації та ефективної підприємницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням сталого розвитку агропродовольчої сфери як на глобальному, так і на національному чи регіональному рівнях присвятили свої наукові роботи такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: М. А. Хвесик [1], О. В. Шубравська [2], В. В. Юрчишин, З. В. Герасимчук [3], Л. С. Васильченко, О. І. Павлов [4], О. Л. Попова, В. Carvallo [10], Т. Marsden [11] та багато інших дослідників. Особливості стратегічного управління на засадах синергетики розглянуто в роботах Л. С. Васильченко, Л. О. Осипенко [5] і відповідних державних програмних документах. Водночас поряд з вагомими напрацюваннями в цій сфері, потребують дальшого дослідження питання сталості розвитку агропродовольчої сфери регіону як системної комплексної характеристики.

Мета статті полягає в концептуальній характеристиці й узагальненні принципів стратегічного управління сталим розвитком агропродовольчої сфери регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегію можна розглядати як довгостроковий, послідовний, конструктивний, раціональний, стійкий до невизначеності умов середовища план, який супроводжується постійним аналізом і моніторингом у процесі його реалізації та спрямований з певною

метою на досягнення успіху в кінцевому результаті [6]. Поняття «агропродовольча сфера» (АПС) корелює з біологічним терміном «біосфера» і є її важливою складовою частиною, пов'язаною із життєзабезпеченням суспільства. Відмічена сфера має особливу природу, відмінну від інших секторів економіки, адже потребує ведення виробничої діяльності в гармонії з природою. На думку О. І. Павлова, агропродовольча сфера – це сполучений сільсько-міський простір, у межах якого за допомогою людської праці з використанням природних, матеріальних, інформаційних і фінансових ресурсів, сучасної техніки й інформаційних технологій відбувається пристосування природного комплексу до суспільних потреб, його певне перетворення. Такий збалансований, узгоджений і гармонійний розвиток можливий лише на засадах комплексного підходу й спорідненості її виробничої, соціальної та природної складових частин [4, с. 98]. Управління сталим розвитком агропродовольчої сфери регіону – це забезпечення сталості всіх її підсистем і складових частин – економічної, екологічної та соціальної. Причому складники сталого розвитку повинні бути взаємопов'язані та взаємозумовлені. Ураховуючи тісний зв'язок агропромислового виробництва та рівня розвитку сільських територій, О. В. Шубравська зазначає, що під сталим розвитком агропродовольчої сфери слід розуміти:

- дотримання у процесі функціонування узгодженості, зокрема між обсягами виробництва тваринницької та рослинницької продукції, між ними та переробними потужностями, усіма ними разом і масштабами наявних і потенційних потреб місцевого, регіонального, вітчизняного і світового ринків;

- досягнення порівнянності доходів і розвитку соціальної інфраструктури в сільській місцевості із середніми показниками в країні;

- забезпечення належної ефективності використання ресурсів довкілля і достатнього рівня їхнього відновлення та науково обґрунтованих пропорцій при застосуванні в агропродовольчій діяльності мінеральних добрив, засобів захисту рослин, генетично модифікованих організмів [2].

Сталий розвиток – процес надзвичайно складний за своєю природою. Узгодження дій у таких пов'язаних й одночасно різних складових частинах агропродовольчої сфери регіону як суспільство, економіка та екологія – справа достатньо нелегка. На необхідність запровадження системного підходу при об'єднанні інтересів виробництва із збереженням еколого-ресурсної бази, вказують М. А. Хвесик і В. А. Голян [1, с. 78]. На їхню думку, екологічні проблеми переплітаються із соціально-економічними, що потребує комплексного характеру дослідження.

У довгостроковому періоді створення сприятливого інституціонального середовища для сталого розвитку агропродовольчої сфери неможливе без формування базових умов для розвитку підприємництва, захисту прав власності, підтримки конкуренції, вдосконалення інноваційної інфраструктури. Стратегія сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону повинна визначати передусім три взаємопов'язаних і взаємодоповнювальні компоненти –

конкурентоспроможної агропродовольчої економіки, якості навколишнього природного середовища і природно-ресурсного потенціалу АПС. Сталість розвитку агропродовольчої сфери регіону можна визначити як процес постійного перетворення якісних і кількісних характеристик регіональної соціо-еколого-економічної системи, спрямований на досягнення економічної рівноваги між суспільством, економікою та довкіллям, що забезпечує при цьому добробут нинішніх і майбутніх поколінь. Зміст основних ознак сталості представлено в табл. 1.

Специфіка управління агропродовольчою сферою регіону як складною динамічною системою повинна базуватися на таких засадах:

- соціоантропологічних, у центрі яких «людина як міра усіх речей»;
- синергетичних засадах, в основі яких нелінійне мислення як основа функціонування управління як складного соціального явища, здатного до самоорганізації в умовах непередбачуваності системи;
- наявності альтернативних шляхів розвитку системи;
- управління як відкритої системи, здатної до саморозвитку та самоорганізації;
- необхідності оцінки конструктивної природи нестійкості й випадковості;
- відмови від лінійного, шаблонного мислення й орієнтації на готовність суб'єкта до створення та сприйняття нововведень і інновацій [5, с. 192].

Специфіка стратегічного планування як процесу зумовлена тим, що одним з його головних завдань є зниження невизначеності майбутнього. Серед методологічних аспектів найважливіше місце мають принципи, тобто вихідні положення, основні правила регіонального стратегічного планування сталого розвитку агропродовольчої сфери. Класичні вимоги до розробки системи стратегічного планування містять у собі три ключові стадії: розробка стратегії, впровадження стратегії, моніторинг стратегії. На першій стадії здійснюють формування місії сталого розвитку регіону, обґрунтування пріоритетів та орієнтирів на підставі аналізу стратегічних позицій, діагностики зовнішніх і внутрішніх факторів, які можуть забезпечити досягнення та збереження результатів сталого розвитку. На стадії впровадження стратегії сталого розвитку відбувається формування цілей (соціальних, економічних, екологічних) відповідно до наявних ресурсів, можливостей та обмежень. На цій же стадії розробляють програми та бюджети за кожною із цілей. Таким чином, можливо досягнення цілей сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону. Третя стадія – моніторинг реалізації стратегії сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону, яка полягає в оцінці досягнутих результатів кожної з програм та їх порівнянні із запланованими показниками сталого розвитку відповідно до поставлених цілей; виявленні неправильно визначених факторів успіху та факторів ризику; діагностиці недостатньо реалізованих напрямів використання наявного потенціалу регіону та держави. Оскільки програми розподілені в часі, контроль за їх здійсненням повинен виконуватися строго у відповідності до стратегічного плану сталого розвитку з метою

можливості своєчасного корегування пріоритетів, цілей і завдань [7].

Таблиця 1

Характеристика ознак сталості регіональної агропродовольчої сфери

Ознака сталості регіональної АПС	Зміст ознаки	Особливість
Рівноважність	Досягнення стану динамічної рівноваги регіональної АПС	Узгодженість (у подоланні внутрішньосистемних і зовнішніх загроз шляхом активізації внутрішніх потенційних можливостей)
Збалансованість	Досягнення оптимального співвідношення якісних і кількісних характеристик регіональної АПС	Пропорційність: – між обсягом, асортиментом, якістю і ціною кінцевої продукції та платоспроможним попитом; – між обсягом сільгосппродукції і можливостями її зберігання, транспортування, переробки та реалізації
Гармонійність	Взаємозв'язок між соціальною, економічною та екологічною складовими АПС регіону	Взаємозв'язок (цілі й методи та їх досягнення взаємопов'язані й мають на меті досягнення сталого розвитку АПС регіону)
Стабільність	Підтримання протягом якомога тривалішого терміну позитивних параметрів розвитку регіональної АПС	Тривалість (високий термін тривалості життя населення, забезпечення соціальної справедливості, мінімізація залежності від несприятливих умов навколишнього середовища, задоволення майбутніх поколінь у природних ресурсах)
Конкурентоспроможність	Активізація потенційних можливостей АПС регіону нарощувати й ефективно використовувати конкурентні переваги в кожній підсистемі АПС регіону. Упровадження досягнень НТП у виробництво, довілля та соціальні складники АПС регіону	Саморозвиток (здатність забезпечити конкурентні переваги за продуктивного використання ресурсів і благ з метою підвищення людського розвитку)
Безпека й ефективність	Використання потенціалу регіональної АПС, здатність до самовідтворення та недопущення дії дестабілізуювальних чинників	Самовідтворення (міцність взаємозв'язків між елементами регіональної АПС, що сприяє задоволенню інтересів населення регіону)
Узгодженість	Досконалість нормативно-правової бази на національному та регіональному рівнях	Обґрунтоване розмежування повноважень в агропродовольчій політиці держави та регіонів

Джерело: адаптовано до агропродовольчої сфери за [3, с. 35].

Основні принципи, на яких повинно ґрунтуватися стратегічне планування сталим розвитком агропродовольчої сфери регіону, представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Основні принципи стратегічного планування сталого розвитку АПС

Назва принципу	Зміст
Об'єктивність	Опора на попередні досягнення, досвід та об'єктивну інформацію, зібрану під час розроблення стратегії
Цілеспрямованість	Принцип передбачає обґрунтування стратегічних цілей і пріоритетів економічного розвитку АПС регіону
Комплексність	Принцип означає, що процес формування пріоритетних функцій сталого розвитку АПС на перспективу повинен бути узгоджений з усією сукупністю одержаних прогностичних оцінок і факторів її розвитку
Адаптивність	Принцип передбачає, що з урахуванням можливих змін зовнішнього середовища повинні бути розроблені заходи з корегування цілей і пріоритетів розвитку шляхом використання механізмів зворотного зв'язку і системи моніторингу
Ефективність	Принцип полягає в тому, що необхідно забезпечити досягнення бажаного результату за раціонального використання усіх видів ресурсів
Ситуаційність	Виявлення, оцінка, врахування впливу внутрішніх чинників і зовнішнього середовища, можливих варіантів розвитку залежно від їхньої комбінації
Синергетичність	Зацікавленість усіх виробників у агропродовольчій сфері в досягненні високого кінцевого результату

Джерело: розроблено та систематизовано за [8].

Інтегральними складниками стратегії сталого розвитку регіону агропродовольчої сфери можуть стати три комплексних напрями:

– ефективний агропродовольчий бізнес, що включає комплекс проектів з реконструкції й технічного переоснащення підприємств харчової промисловості й тваринницьких ферм на новому технологічному рівні; придбання нової сільськогосподарської техніки, придатної для впровадження сучасних технологій виробництва продукції рослинництва; розширення виробництва екологічно чистої продукції; будівництво нових підприємств харчової та переробної промисловості;

– розвиток агропродовольчої сфери територій як єдиної системи, що передбачає створення вертикально інтегрованих структур холдингового типу, створення інноваційних кластерів й агротехнопарків; розвиток кооперації, інформаційно-консультаційної консалтингової діяльності й інфраструктури агропродовольчої сфери;

– якість життя сільського населення територій, що включає розвиток приватних підсобних господарств населення народних промислів, зеленого туризму; розвиток системи заготівель сільськогосподарської продукції, соціальний розвиток села і доступ невеликих виробників сільськогосподарської продукції до фінансових ресурсів.

Важко переоцінити також можливості кластерного розвитку агропродовольчої сфери регіону й сільських територій у нинішніх умовах. Створення кластерів не вимагає значного фінансування, а ґрунтується, передусім, на організаційних зрушеннях. Для прикладу, Міністерство аграрної політики та продовольства України розпочало роботу зі створення шести агро-рекреаційних кластерів у рамках реалізації Концепції розвитку сільських територій. Функціонування аграрних рекреаційних кластерів дасть змогу розвивати в Україні зелений туризм, стане новим поштовхом для розвитку малого й середнього бізнесу в сільській місцевості. Серед обраних територій: «Еко-парк Фрумушка» у Тарутинському районі Одеської області, курорти «Лазурне» та «Арбатська стрілка» у Херсонській, кластер «Диканька цілий рік» у Диканському районі Полтавської області тощо [9]. Саме кластерна організація виробництва забезпечує формування соціально-орієнтованої економіки, вирівнювання пропозицій економічного, соціального й екологічно безпечного розвитку сільських територій, зосередженого на інтересах громади села щодо створення в сільських поселеннях належних умов праці та проживання [10]. Специфікою кластера є одержання організаціями, що входять до нього, синергетичного ефекту, що проявляється в підвищенні конкурентоспроможності та забезпеченні сталого розвитку. У цілому нинішню ситуацію в агропродовольчій сфері ще не можна віднести до сталої в частині стану системи управління, обсягу виробництва, виробничого потенціалу та соціальної сфери села. Узагалі, чим більше в соціально-економічній системі вертикальних зв'язків, тим більш ієрархічною й формалізованою вона є. Чим більше горизонтальних зв'язків, тим вона буде більш гнучкою та адаптивною. Сучасні західні дослідження економічно успішних суб'єктів господарювання показують, що ієрархія все більше програє мережевій організації, до якої й належать кластерні структури [11].

Висновки. Запропоновані принципи стратегічного управління сталим розвитком агропродовольчої сфери регіону сприятимуть структуризації пріоритетних цілей і забезпечать її конкурентоспроможність на національному та міжнародному ринках. Слід відмітити, що глобальна концепція сталого розвитку агропродовольчої сфери повинна реалізуватися, в першу чергу, на регіональному рівні. Регіональна політика сталого розвитку агропродовольчої сфери має ґрунтуватися на найповнішому використанні переваг просторового положення регіону, узгоджуючи інтереси суспільства й природи для досягнення поставлених цілей. Одним із дієвих шляхів забезпечення сталого розвитку агропродовольчої сфери регіону є розвиток інтеграційних процесів, а саме – створення мережових кластерних структур.

Список використаних джерел

1. Хвесик М. А. Інституційна модель природокористування в умовах глобальних викликів : монографія / М. А. Хвесик, В. Л. Голян. – К. : Кондор, 2007. – 480 с.
2. Шубравська О. Інтеграція трьох принципів сталого розвитку

[Електронний ресурс] / О. Шубравська. – Режим доступу : www.btsau.kiev.ua/files/page/international/operating/files/.../Shubravska.ppt.

3. Герасимчук З. В. Теоретичні основи інституційного забезпечення стимулювання сталого розвитку регіону / З. В. Герасимчук, В. Г. Поліщук // *Регіональна економіка* – 2011. – № 4. – С. 30–47.

4. Павлов О. І. Агропродовольча сфера України як об'єкт національної безпеки / О. І. Павлов // *Економіка АПК*. – 2014. – № 2. – С. 97–103.

5. Осипенко Л. О. Специфіка управління як складної відкритої і динамічної системи : синергетична методологія / Л. О. Осипенко // *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. – 2013. – Вип. 82. – С. 189–199.

6. Стратегія. Матеріали Вікіпедії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Стратегія>.

7. Красностанова Н. Е. Стратегічне планування сталого розвитку регіону [Електронний ресурс] / Н. Е. Красностанова, Н. П. Артем'єва // Спецпроект : аналіз наукових досліджень : матер. VIII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 30–31 травня 2013 р. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2013-spesproekt/ek5_krasnostanova.htm.

8. Берданова О. Стратегічне планування місцевого розвитку. Практичний посібник / О. Берданова, В. Вакуленко // Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні». – DESPRO. – К. : Софія-А, 2012. – 88 с.

9. У 2016 році розпочато створення 6 агро-рекреаційних кластерів. Міністерство аграрної політики і продовольства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/node/22957>.

10. Carvalho B. Food sovereignty, food security and sustainable development : environmental and economic challenges / B. Carvalho // *Problems of agricultural economics*. – 2016. – № 2. – pp. 123–139. DOI: 10.5604/00441600.1203378.

11. Marsden T. Sustainable place-making for sustainability science : the contested case of agri-food and urban–rural relations / T. Marsden // *Sustainability Science*. – 2013. – Vol. 8. – Iss. 2. – pp. 213–226. DOI: 10.1007/s11625-012-0186-0.

References

1. Khvesyuk, M. A. and Holian, V. L. (2007), *Instytutsiyna model' pryrodokorystuvannya v umovakh hlobal'nykh vyklykiv* [The institutional model of nature in terms of global challenges], Kondor, Kiev, Ukraine.

2. Shubravska, O. (2014), The integration of the three principles of sustainable development [Online], available at: www.btsau.kiev.ua/files/page/international/operating/files/.../Shubravska.ppt.

3. Herasymchuk, Z. V. and Polishchuk, V. G. (2011), The theoretical basis of institutional support for promoting sustainable development in the region. *Rehional'na Ekonomika*, no. 4, pp. 30–47.

4. Pavlov, O. I. (2014), Agri-food sphere of Ukraine as an object of national security. *Ekonomika APK*, no. 2, pp. 97–103.

5. Osypenko, L. O. (2013), Specifics of management as a complex and dynamic

system of open, synergetic methodology. *Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi*, vol. 82, pp. 189–199.

6. Wikipedia (2017), Strategy [Online], available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Стратегія>.

7. Krasnostanova, N. Ye. and Artemieva, N. P. (2013), Strategic planning for sustainable development. *Spetsproekt: analiz naukovykh doslidzhen'* [Special project: analysis of research], VIII mizhnarodna naukova konferentsiya [VIII International Scientific Conference], May 30–31 [Online], available at: http://www.confcontact.com/2013-specproekt/ek5_krasnostanova.htm.

8. Berdanova, O. and Vakulenko, V. (2012), *Stratehichne planuvannya mistsevoho rozvytku* [Strategic planning of local development], Shveytsars'ko-ukrayins'kyy proekt «Pidtrymka detsentralizatsiyi v Ukraini» [Swiss-Ukrainian project «Decentralization Support in Ukraine»], Sofyya-A, Kiev, Ukraine.

9. Ministry of Agriculture and Food (2017), U 2016 rotsi rozpochato stvorennya 6 ahro-rekreatsiynykh klasteriv [In 2016 initiated the establishment of agro-6 recreational clusters] [Online], available at: <http://minagro.gov.ua/node/22957>.

10. Carvallo, B. (2016), Food sovereignty, food security and sustainable development: environmental and economic challenges. *Problems of agricultural economics*, no. 2, pp. 123–139. DOI: 10.5604/00441600.1203378.

11. Marsden, T. (2013). Sustainable place-making for sustainability science: the contested case of agri-food and urban–rural relations. *Sustainability Science*, vol. 8, no. 2, pp. 213–226. DOI: 10.1007/s11625-012-0186-0.

How to cite this article? Як цитувати цю статтю?

Стиль – ДСТУ:

Самофатова В. Принципи стратегічного управління сталим розвитком агропродовольчої сфери регіону [Електронний ресурс] / В. Самофатова // *Agricultural and Resource Economics : International Scientific E-Journal*. – 2017. – Vol. 3. – No. 1. – pp. 173–181. – Mode of access : www.are-journal.com.

Style – Harvard:

Samofatova, V. (2017), Principles of strategic management of sustainable development of agri-food sphere of the region. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, [Online], vol. 3, no. 1, pp. 173–181, available at: www.are-journal.com.